

Het liberalisme van D66

ERIK VAN DER HOEVEN*

Heeft D66 wel een ideologie? Zo vroegen mij achtereenvolgens drie journalisten, vlak voor de laatste verkiezingen, in een van die spasmodische opwellingen van de pers waarin zelfs directeurs van wetenschappelijke bureaus nog worden ondervraagd. Heeft D66 wel een achtergrond waarmee de partij uitkomt boven de categorie vlees-noch-vis?

Ieder weet bij D66 de kwalificatie 'pragmatisch' te noemen, hoewel die aanduiding bij mijn weten vijftien jaar geleden voor het laatst is gebruikt door de partij. Pragmatisch was D66 inderdaad, in een politieke situatie die zozeer was versterkt door ideologische tegenstellingen dat voor praktische politiek vaak weinig ruimte bleef. Inmiddels heeft ook D66 echter degelijke 'uitgangspunten' gekregen – men hoeft het oor maar op congressen te luisteren te leggen om te horen hoe vaak die worden aangeroepen. En ook al liggen die uitgangspunten nog nergens vast en wordt het woord 'beginselen' zorgvuldig vermeden, het vermoeden is gerechtvaardigd dat op goed vaderlandse wijze ook D66 zijn partij kan meeblijven in de principiële discussies die in de samenleving worden gevoerd – men denke aan de standpunten over euthanasie, abortus en individualisering.

Maar een goed in het gehoor liggend -isme is daarvoor nog niet gevonden, en zo blijft de geïnterviewde geconfronteerd met een stil verwijt dat D66 vlees noch vis is; een verwijt dat bij één journalist neer bleek te komen op de constatering dat D66 geen lange voorgeschiedenis met grote voorlieden en dus geen traditie had. Sinds wanneer is het hebben van een traditie weer teken van een gezonde politieke achtergrond?

Kijkend naar de gangbare -ismen zou het liberalisme nog het meest in aanmerking komen voor een positief, maar kritisch onderzoek. Nog vrij vers in het geheugen ligt Van Mierlo's boutade, onmiddellijk na de laatste Tweede Kamerverkiezingen, dat D66 nu de behoeder van het liberale erfgoed zou worden. In soortgelijke zin hebben meer voorlieden zich uitgelaten. Men denke aan Brinkhorsts aanduiding 'sociaal-liberaal' voor D66, terwijl Nypels zijn liberale uitgangspunt nooit verzwegen heeft. Ook de omarming door de Jonge Democraten van het woord 'vrijzinnig-democratisch' gaat dezelfde kant uit.

In het liberalisme gaat het om vrijheid. Maar welke vrijheid? Het is misschien goed, drie soorten vrijheid te onderscheiden. Ze hangen enigszins, maar niet geheel samen, zodat het onderscheid vooral bedoeld is om structuur in het debat te scheppen. Wij kennen in de eerste plaats de *persoonlijke* vrijheid: de vrijheid om

het eigen leven in te richten, los van buurt, familie, kerk of gezag. Ten tweede is er de *economische* vrijheid: de vrijheid om een eigen nering te drijven, los van overheid of gilde. En tenslotte is er wat ik de *staatkundige* vrijheid zou willen noemen: de vrijheid om samen met anderen vorm te geven aan de samenleving.

Van Mierlo, sprekend over D66 als hoeder van het liberale erfgoed, had natuurlijk in de eerste plaats de persoonlijke vrijheid op het oog. Dit onderdeel van de liberale traditie is actueel in kwesties als euthanasie en genetica: in hoeverre staat het mensen nu of in de toekomst vrij om over zichzelf te beslissen, los van de opinies van zedenmeesters, witte jassen of klerken? Hoewel op het eerste gezicht in zulke kwesties de opinies van D66 en de VVD naadloos op elkaar aansluiten, heeft in het verleden de VVD bij de abortuskwestie naar veler mening de goede zaak behoorlijk verraden, terwijl ook het huidige optreden inzake euthanasie de liberale zaak niet vermag te sieren.

Het liberalisme van de VVD is dan ook in de eerste plaats een economisch liberalisme, geheel in de traditie van de drie grote partijen dat de materiële punten het zwaarst wegen. Welke uitwerking ook aan het beginsel van economische vrijheid wordt gegeven, steeds wordt de nadruk gelegd op het belang van het particulier initiatief in de economie. Aan het economisch liberalisme wordt een heilzame werking voor de gehele samenleving toegeschreven: door vermindering van staatsinvloed en verlaging van belastingen zouden mensen vrijer tegenover elkaar kunnen komen te staan, terwijl ook minder fraude en ontduiking zou voorkomen en het verantwoordelijkheidsgevoel zou worden gestimuleerd.

In de praktijk moet echter worden geconstateerd dat het economisch liberalisme te weinig subtiel is om een antwoord op de problemen van onze samenleving te geven. In de eerste plaats moet worden geconstateerd dat het in de praktijk niet houdbaar is. Nooit is zoveel risicodragend kapitaal vanuit de overheid naar het bedrijfsleven gevloeid als onder liberale ministers van economische zaken; en die praktijk gaat door: nu niet meer onder het hoofd industriepolitiek (die is defensief geworden, en dat mag niet), maar bijvoorbeeld in naam van het technologiebeleid. In dezelfde periode is het ingrijpen van de overheid in de samenleving steeds specifiekier geworden, niet alleen bij Economische Zaken, maar ook, en zelfs in sterke mate daar. Het generieke steunbeleid werd meer en meer overboord gezet, in plaats daarvan is een veelheid aan subsidieregelingen voor het bedrijfsleven gekomen, alle bedoeld om de doeleinden van de overheid zo precies mogelijk te realiseren. Met liberalisme heeft dat alles niets te maken. De praktijk is kennelijk zo hard, dat alle li-

* De auteur is lid van de redactie.

berale beginselen overboord worden gegooid wanneer de begeerde post wordt bezet. Het beginsel blijkt daarmee inadequaaf.

Het adagium dat de overheid terugtreedt, is dan ook niet reëel in een maatschappij waarin de overheid vele rollen speelt. Alles hangt tegenwoordig met alles samen. De overheid als beheerder van collectieve goederen, als beschermer van de kunsten, als bewaker van de dijken en de gifbelten, als leverancier van veiligheid op straat en hulp aan ontwortelde jongeren, is op intieme wijze met het draaien van de economie verbonden. De terugtrek van de overheid is dan een stap terug in de primitiviteit, zoals ook blijkt uit de hersenloze manier waarop de reorganisaties in de zachte sector worden uitgevoerd. Alle subtiliteit die het bedrijfsleven heeft verworven bij het management, wordt overboord gezet bij het snoeien in het overheidsapparaat. Moeten er faculteiten worden weggesneden uit de universiteit? Dan wordt er een mes geleverd waarmee men in eigen vlees mag snijden, of (wat haast nog erger is) men bepaalt vanuit een zelfgecreëerde machtsbasis van bovenaf wat moet verdwijnen. Het aantrekken van interimmanagers, zoals in het bedrijfsleven zou gebeuren, is echter uit den boze. Ander voorbeeld: moet de hulpverlening worden gereorganiseerd? Dan wordt er bij voorkeur een grootschalige professionele organisatie opgezet die de zaak zal stroomlijnen; vooral wordt niet gedacht aan het opzetten van de kleine, zelfbeherende eenheden, die in het huidige bedrijfsleven zo succesvol zijn. Het economisch liberalisme is voor zulke stupiditeiten misschien niet uitsluitend verantwoordelijk, maar met zijn ongenueanceerde aanval op de overheid heeft het wel sterk bijgedragen tot een klimaat waarin zulke ontsparingen aan de orde van de dag zijn.

Het woord liberaal betekent in onze samenleving in de eerste plaats 'economisch liberaal'. Daarom stel ik ook niet in het bijzonder prijs op de term. Maar in de laatste betekenis van het woord, liberalisme in staatkundige zin, herken ik veel waardevols. Want vrijheid in staatkundige zin betekent de vrijheid en het vermogen van mensen om hun samenleving zelf vorm te geven. In tegenstelling tot de persoonlijke vrijheid en de economische vrijheid gaat het hier niet om onafhankelijkheid (van de overheid); met de vrijheid om de samenleving vorm te geven is het vermogen om dat te doen wezenlijk verbonden. Naast de onafhankelijkheid die kenmerk is van de persoonlijke en economische vrijheid, staat de zelfstandigheid die kenmerk is van de staatkundige vrijheid. Het verwerkkelijken van die laatste vrijheid heet ook wel kortweg democratie.

Het vrijheidsstreven krijgt daardoor bij D66 een geheel ander accent dan bij de VVD. Voor democraten ligt vrijheid nooit vast, hij is geen toestand. De onafhankelijkheid van de staat kan op een bepaald moment zijn afgerond, de democratie is dat nooit: die bestaat juist in het steeds weer doorlopen van het democratisch proces. Het denken en doen van D66 wordt gekleurd door de ervaring dat die democratie voortdurend wordt bedreigd, namelijk door steeds opnieuw zich in het pluche nestelende regenten, voor wie het bestuurlijk gemak voorop staat in hun handelwijze, en die zich aan de invloed van de burger weinig gelegen laten liggen. Steeds moeten vrijheid en democratie worden 'bevochten', een strijd lustige term die wij de volkspartij die

beide wil, niet snel zullen horen gebruiken. Het vrijheidsstreven van D66 is ongedurig, de democratie die wij nastreven is nooit af, is in wezen een voortgaand proces van democratisering, terwijl dat van de VVD veel statischer van aard is.

Naar mijn mening staat dit alles heel zuiver in het in 1983 door Aad Nuis opgestelde Democratische Manifest. De inleiding van het huidige beleidsprogramma maakt daarentegen gehakt van de noodzakelijke onderscheidingen. Daarin wordt de 'vrijheid van' (vergelijk boven de term onafhankelijkheid) onderscheiden van de 'vrijheid tot' (vergelijk zelfstandigheid). Dat zijn minder gelukkige termen, doordat zij in het voetspoor van Erich Fromm zo'n grote morele lading hebben gekregen. De 'vrijheid tot' kenmerkt zich door het vermogen dat mensen moeten hebben om van de vrijheid gebruik te maken: met name materiële voorzieningen. Ook dat is een minder gelukkige invulling van de term, zeker als daarna aan 'eng-liberale' partijen wordt verweten dat zij alleen de 'vrijheid van' nastreven. Het hoeft geen verbazing te wekken, wanneer deze laatsten zich niet zouden herkennen in deze karakteristiek. En bovendien gaat dat alles voorbij aan de positieve betekenis die vrijheid heeft als grondslag van de democratie.

De verschillende vormen van vrijheid staan niet geheel los van elkaar. De fractievoorzitter van de VVD in de Tweede Kamer, Voorhoeve, heeft mij in Liberaal Reveil (december 1986, p. 117) verweten dat ik staatkundige vrijheid onomwonden preferer boven economische vrijheid, en daarmee voorbij ga aan dit verband. Want, zo vraagt hij zich af: 'bestaat er één land in de wereld waar geen economische vrijheid bestaat en er toch politieke vrijheid is?' Neen, zou ik antwoorden, zulke landen zijn moeilijk te vinden. Inderdaad is economische vrijheid een voorwaarde voor het verwezenlijken van staatkundige vrijheid, en daarom steeds na te streven. Maar Voorhoeve stelt slechts een halve vraag. Want er zijn massa's landen waar economische vrijheid bestaat zonder politieke vrijheid. Wij hoeven slechts te denken aan de kampioen van het economisch liberalisme op het zuidelijk halfrond, Chili. Waarom gaat het de VVD nu eigenlijk: vrijheid van nering als ideaal, of vrijheid om de eigen samenleving vorm te geven? D66 heeft op die vraag tenminste een duidelijk antwoord.

In aanleg is het liberalisme een sympathieke politieke filosofie, bedoeld om mensen de ruimte te geven. In zijn uitwerking geeft het geen handvat voor het aanpakken van de problemen van deze tijd, tenzij de nadruk wordt gelegd op de verwerkelijking van de staatkundige vrijheid, op de democratie. Daarom lijkt mij een verwijzing naar de naam van de partij een goed antwoord op de vraag van de eerstvolgende journalist, of de Democraten 66 wel een ideologie hebben.